

- ⁴⁷ Там само.
⁴⁸ Там само.
⁴⁹ Там само. – С. 3; тут маємо справу з помилковим написанням прізвища О.Севрюка – одного з лідерів УПСР.
⁵⁰ Там само.
⁵¹ Там само. – С. 3.
⁵² Народня воля. – № 27. – 6 червня 1917 р. – С. 1.
⁵³ Там само.
⁵⁴ Там само.
⁵⁵ Там само.
⁵⁶ Там само. – С. 2.
⁵⁷ Там само.
⁵⁸ Народня воля. – № 28. – 7 червня 1917 р. – С. 2.
⁵⁹ Там само. – С. 3.
⁶⁰ Народня воля. – № 29. – 8 червня 1917 р. – С. 2 – 3.
⁶¹ Там само. – С. 3.
⁶² Там само.
⁶³ Народня воля. – № 31. – 10 червня 1917 р. – С. 3.
⁶⁴ Там само.
⁶⁵ Там само.

The present paper studies social reaction on Ukrainian revolution 1917 – 1921. The author used original methodology. The method is based on analysis press information about Central'na Rada in 1917, what reading Ukrainian peasant. Conclusions regarding Central'na Rada image in peasant consciousness are made.

П.П.Гай-Нижник*

НАРОДНЕ МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УНР: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ (СІЧЕНЬ – КВІТЕНЬ 1918 р.)

У статті висвітлюється процес формування Міністерства фінансів УНР за Центральної Ради (1918 р.), відображено його структуру, завдання та принципи роботи підрозділів. Розглядаються також проекти реформування окремих міністерських департаментів та інших фінансових інституцій УНР. Автор з'ясовує не лише їх штатні розклади, а й чітко визначає хронологію перебування на посаді генеральних секретарів (міністрів) фінансів України в той період.

Проблема фінансової політики УНР за часів Центральної Ради, на жаль, все ще залишається не надто популярною серед дослідників Української революції 1917–1921 рр. Поодинокі праці з цього питання торкаються здебільшого проблеми емісійної політики Ради народних міністрів та обмежуються загальними фразами щодо існування в її складі Міністерства фінансів. Структура останнього, як правило, подається у досить стислому (до того ж неповному) вигляді, запозиченому з праці Д.Дорошенка «Історія України. 1917–1923 рр.». Звідси ж походять також твердження про виняткову роль у його організації В.Мазуренка й невизначеність щодо осіб, котрі перебували (як номінально, так і фактично) на чолі цього урядового відомства України за Центральної Ради.

* Гай-Нижник Павло Павлович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Кураса НАН України, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Виходячи з вищенаведеного, метою й завданням статті, котра пропонується увазі читача, є встановлення на основі документальних джерел осіб, які перебували на чолі зазначеного відомства, термінів їх перебування на цій посаді, визначення структури Міністерства фінансів УНР у 1918 р., а також висвітлення завдань, основ функціонування та штатного укомплектування його підрозділів тощо. Потреба у розв'язанні зазначеної проблеми важлива не лише з точки зору усунення існуючих прогалин в історіографії фінансової політики Центральної Ради, а й з огляду на те, що вона дзеркально відображала загальні процеси і тенденції формування урядових структур останньої, а також характеризувала одну з ключових ролей, котру відіграло згадане Міністерство під час революційних перетворень та перебігу вітчизняного державотворення не лише протягом 1918 р., а й у подальші роки національно-визвольної боротьби українського народу.

Новий 1918-й рік УНР зустріла у вогні війни з більшовиками. Воєнні дії для військ Центральної Ради були вкрай невдалі. Коли 11 січня 1918 р. М.С.Грушевський урочисто зачитував членам Малої Ради номінально прийнятий 9 січня IV Універсал, яким проголошувалася самостійність Української Народної Республіки¹, лівобережжя Дніпра поступово захоплювалося Червоною гвардією. 17 січня 1918 р. розпочався загальний наступ більшовиків на Київ у чотирьох напрямках: з півночі – в Конотопському, з північного заходу – у Бахмацькому, зі сходу – в Полтавсько-Роменському і з південного сходу – від Катеринослава². Попри це, 15 січня 1918 р. у Києві в умовах урядової кризи розпочала роботу IX сесія Центральної Ради. Того ж дня соціал-демократ В.Винниченко передав М.С.Грушевському заяву про складання із себе повноважень голови українського уряду та міністра внутрішніх справ УНР, а також заяви про відставку міністрів: судових справ – М.Ткаченка, праці й військових справ – М.Порша, морських справ – Д.Антоновича, освіти – І.Стешенка, міжнародних справ – О.Шульгина і генерального контролера О.Золотарьова. Центральна Рада за пропозицією фракції УПСР, доручила сформуванню новий виконавчий орган країни народному міністрові торгу та промисловості, соціалісту-революціонеру В.Голубовичу³. 18 січня 1918 р. він представив делегатам IX сесії Центральної Ради кандидатів на міністерські посади. На посаду міністра фінансів пропонувався С.Перепелиця. Проте кандидатуру його так і не було затверджено, позаяк бої точилися вже на вулицях столиці⁴. 26 січня (за ст.ст.) 1918 р. більшовицькі війська під проводом М.Муравйова захопили Київ.

Невдовзі 9 лютого (н.с.) 1918 р. представники Центральної Ради уклали з делегатами країн Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) в Бересті (Бресті-Литовському) мирний договір, головними умовами котрого були: визнання України самостійною державою, зобов'язання УНР постачати до Німеччини й Австро-Угорщини велику кількість збіжжя і сировини та допомога у визволенні її від більшовицької окупації. Розпочавши 18 лютого 1918 р. наступ проти більшовиків? австро-німецькі війська, спільно з українськими частинами, досить швидко (1 березня 1918 р. за н.ст.) ввійшли до української столиці, й перед Радою народних міністрів постало нелегке завдання – відновлення структури державної влади країни. Проте задля його успішного розв'язання слід було мати неабиякі кошти, а отже, потрібно було фактично заново організувати роботу підрозділів Міністерства фінансів, привести до ладу економіку і налагодити дїездатну грошову систему.

Д.Дорошенко писав, що після відставки з посади голови фінансового відомства УНР М.Тугана-Барановського, який «показався зовсім невеликим практичним діячем, ...його пост поки не був замінений ніким, і справи перебрав тов[ариш] ген[ерального] секретаря Василь Мазуренко, з фаху інженер-техно-

лог»⁵. Саме йому наприкінці грудня 1917 р. й довелося організувати урядову фінансову установу.

Тут варто здійснити невеличкий відступ та з'ясувати принципово важливе питання щодо керівництва як відповідним Генеральним секретарством, так і згодом Міністерством фінансів УНР, оскільки у досить незначній історіографії економічної політики України панує цілковитий безлад у визначенні провідників цього урядового відомства. Отже, М.Туган-Барановський фактично очолював Генеральне секретарство фінансів від 21 серпня до 14 грудня 1917 р.⁶. Але практично, починаючи з 3 листопада й до 14 грудня 1917 р., через відсутність останнього в Києві (він їздив до Петрограда) установою керував його заступник – В.Мазуренко, котрий офіційно називався виконуючим обов'язки генерального секретаря фінансів⁷. Після відставки М.Туган-Барановського, яка сталася 14 грудня 1917 р., та до оголошення у Центральній Раді про сформування нового уряду В.Голубовичем 18 січня 1918 р. Генеральне секретарство (Міністерство) фінансів залишалося без голови. Весь цей час ним керувала урядова Фінансова комісія у складі тріумвірату: В.Мазуренко (УСДРП), М.Ткаченко (УСДРП) і О.Золотарьов (Бунд)⁸. Із них провідну роль відігравали перший як практичний керівник відомства і другий як ідеолог.

Втім, навіть після затвердження в есерівському уряді В.Голубовича міністром фінансів С.Перепелиці 18 січня 1918 р.⁹ відомство так і залишилося без керівника через фізичну відсутність новопризначеного патрона. Саме з цієї причини вже 29 січня 1918 р. виконуючим його обов'язки було призначено міністра судових справ, есека М.Ткаченка¹⁰, котрий поєднував ці посади до 10 березня того ж року¹¹. Із 10 по 24 березня 1918 р. міністерством фінансів знов керував В.Мазуренко, після чого це крісло, нарешті, посів есер С.Перепелиця¹². 5 квітня його змінив позапартійний одеський банкір П.Климович¹³, який перебував на посаді міністра до повалення Центральної Ради 29 квітня 1918 р.

Проте саме на плечі В.Мазуренка як на незмінного товариша генерального секретаря фінансів, так і в часи його виконання обов'язків останнього ліг основний тягар організації міністерства. Він запросив на відповідальні посади низку фахівців, котрі до того ж були свідомими українцями, а саме: А.Гуменного (на директора відділу посередніх податків), А.Маршинського (відділу прямих податків), С.Афанасьєва (загальної канцелярії), М.Кривецького (на радника міністерства та керівника відділу державної скарбниці), Г.Супруна (кредитової канцелярії)¹⁴, П.Андреїва (відділу митних зборів)¹⁵ ін.

У підсумку на березень 1918 р. Міністерство фінансів УНР із місцеперебуванням міністра та основного правління по вул.Олександрівській, 15 у Києві набуло такої структури:

загальна канцелярія (вул. Олександрівська, 15); кредитова канцелярія (там само); департамент Державної скарбниці (вул. Хрещатик, 38); залізничний (Софійська площа, присутствені місця); митних зборів (вул. Хрещатик, 8 а); посередніх податків (вул. Золотоворітська, 6); простих податків (Софійська площа, присутствені місця); окремих корпус охорони (вул. Хрещатик, 1); дирекція ощадних кас (вул. Миколаївська, 4); Державний банк (вул. Інститутська, 9)¹⁶.

Департамент Державної скарбниці мав керувати фінансами країни, забезпечувати бюджет через акумуляцію податків, інших прибутків і кредитових операцій, знаходити фонди для надзвичайних витрат тощо. Грошові знаки випускалися Державною скарбницею як позика від Державного банку, на що йому подавалося письмове зобов'язання сплати наданого кредиту. При останній працювали, крім того, також 4 фахівці з фінансової справи, виділені у бюджетну нараду, 10 бухгалтерів, архіваріус та ін. На її базі планувалося заснувати Головну скарбницю Української держави¹⁷. Проте за час існування Центральної Ради її так і не було створено, про що свідчить квітневий

(1918 р.) обіжник департаменту Державної скарбниці до всіх фінансових палат України¹⁸.

Крім того, у рамках департаменту цілком автономно діяли Фінансова та Бюджетна комісії, які містилися на Хрещатику, 38¹⁹.

До складу другої з них входили представники Міністерства фінансів, Державного контролю, зацікавлених відомств і на запрошення міністра представники науково-економічних кіл²⁰. Її завданням, як видно навіть із назви, було вироблення відповідних розрахунків, складання кошторисів видатків та прибутків і підготовка проекту державного бюджету країни.

Головний тягар щодо створення законопроектів та аналізу справ, пов'язаних із грошовою сферою державного життя, лягав на Фінансову комісію при Міністерстві фінансів²¹. У відповідному законі так визначалися повноваження інституції:

«I. Для розгляду законопроектів та справ фінансового значення або пов'язаних з асигнуванням коштів із державного скарбу, які вносяться на ухвалу Ради народних міністрів, утворити при Міністерстві фінансів Фінансову комісію на підставах, зазначених у доданому до цього статуту».

II. Законопроекти та справи, зазначені в розділі I-му цього закону, до представлення їх на ухвалу Ради народних міністрів обов'язково передаються відповідними відомствами на попередній розгляд та висновок Фінансовій комісії²².

Статутом на неї покладалося представлення по заданих законопроектах і справах своїх висновків через міністра фінансів до Ради міністрів²³. Що стосується комплектування цього органу, то у статуті зазначалося: «Фінансова комісія складається з голови комісії; неодмінного члена – директора департаменту Державної скарбниці, радників та постійного представника Державного контролю. Голова комісії і радники призначаються встановленим порядком по представленню міністра фінансів, а представник Державного контролю – по представленню державного контролера. На одного з радників міністром фінансів по внесенню голови комісії покладаються обов'язки заступника голови. При Фінансовій комісії в підлеглості голові комісії знаходиться постійний секретар і канцелярія, згідно з штатами. Особистий склад канцелярії призначається головою комісії. Крім постійних радників, у засіданнях комісії беруть участь представники зацікавлених відомств по уповноваженнях останніх»²⁴.

Засідання комісії вважалися дійсними, коли в них брали участь, крім голови (чи його заступника) й представників Державного контролю та відомств, не менше двох радників. Голова комісії у ході роботи мав право поділяти її членів на секції (з дорученням головування на них своєму заступникові або одному з радників), залучати до участі в засіданнях урядовців-доповідачів із департаменту Державної скарбниці й фахівців із різних галузей, як службовців, так і приватних осіб. Рішення приймалися простою більшістю голосів із переважаючим голосом (при поділі їх навпіл) голови Комісії. Незгодні з її постановами (а ними могли бути лише її голова, неодмінний член, радники й представник Державного контролю) мали право подавати свої зауваження в письмовій формі не пізніше наступного дня після засідання. Представники ж відомств могли лише скласти заяву про свою незгоду з рішенням комісії²⁵.

Статутом комісії передбачалося також надання права міністрові фінансів у разі постійної праці останньої в позаслужбові години за згодою з державним контролером призначати її персональному складові окрему винагороду за участь у таких засіданнях²⁶. І.Кабачків, розглядаючи з відстані роки багатогранну роботу Фінансової комісії, наголошував і на причини її не досить плідної діяльності, зазначаючи, що «через брак загального фінансового плану та цілої перспективи фінансового господарства не могло бути належного порівняння різних потреб і правильного

визначення, які з них є найважливіші й вимагають негайного задоволення»²⁷. У свою чергу директор Державної скарбниці та голова Фінансової комісії Х.Лебідь-Юрчик відзначав, що при всій своїй корисній ролі комісія відіграла й «від'ємне» значення, бо, «замість інтенсивної праці над бюджетом, над цілістю державних потреб і планом їх заспокоєння, окремі відомства й Фінансова комісія працювали над сепаратними законопроектами про різні асигнування на рахунок бюджету»²⁸.

Кредитова канцелярія опікувалася державними позиками, а також обчисленням видатків по урядуванню, скарбових операціях, виготовленню кредитових білетів, відсотками з капіталів, розміщених державою за кордоном, тощо²⁹.

Загальна канцелярія Міністерства фінансів знаходилася безпосередньо при міністрові та, обслуговуючи його, об'єднувала діяльність усіх департаментів відомства. Головним її завданням і колом діяльності був розподіл паперів по департаментах, а також виконання розпоряджень міністра й справ, які не належали до жодного з департаментів, або тих, котрі останній залишав для власного розгляду та вирішення. Загальна канцелярія перебувала під головуванням міністра фінансів, а її директор мав «ті ж права і обов'язки, які належать кожному директору департаменту»³⁰.

До особового складу загальної канцелярії Міністерства фінансів УНР входили: директор, віце-директор, завідувачі відділами, вчений секретар, секретар міністра, урядовці для окремих доручень, бібліотекар, перекладач, бухгалтер, діловоди і їх помічники. Підрозділи загальної канцелярії становили 4 видділи: 1) особистого складу; 2) фінансово-адміністративний (секретарський); 3) фінансово-економічний (інформаційний); 4) господарчий³¹.

Виділ* особистого складу був подібним до сучасного відділу кадрів. Він займався сортуванням та збереженням наказів про призначення, звільнення, переміщення і відпустки урядовців загальної канцелярії й старших, починаючи з V класу, урядовців Міністерства фінансів. У ньому також складалися та велися для зазначених службовців формуляри³². Виділ займався публікацією в офіційному часописі міністерства змін особового складу всіх, як центральних, так і місцевих установ останнього³³.

Крім того, при виділі велося діловодство комісії, котра складалася з директорів загальної канцелярії, Державної скарбниці й департаменту простих податків та яка займалася призначенням кандидатур на посади управителів фінансових палат, їхніми переміщеннями і звільненнями. У складі видділу перебував також бухгалтер, котрий вів рахівництво, складав обрахунки й звіт по загальній канцелярії.

Фінансово-адміністративний виділ провадив листування від імені міністра і за його наказами, товаришів останнього та канцелярії з усіх загальних питань, які виникали у відомстві. Він також виконував усі доручення міністра та його товаришів, котрі торкалися «фінансово-адміністративних стосунків, як з департаментами Міністерства фінансів, так і з установами інших міністерств», а також подавав «висновки міністерства на проекти різних установ, які не торкаються ні до одного з департаментів»³⁴.

Через цей видділ здійснювалися призначення представників від Міністерства фінансів на різні наради й до міжвідомчих комісій. У ньому здійснювалася реєстрація вхідних та вихідних паперів. При виділі також числилися секретар міністра й урядовці для окремих доручень.

Фінансово-економічний виділ вів «справи по кермуванню діловодством, фінансової консультації міністерства та інших міністерських нарад»³⁵. До завдань

* Виділ – офіційна назва окремих підрозділів департаменту, поряд з якими існували також і відділи.

його входили: складання бюлетенів, протоколів і журналів нарад; заготовлення матеріалів для засідань, розмноження й розсилка їх членам ради міністра; оповіщення про її засідання тощо. Крім того, його працівники брали участь у нарадах та комісіях міністерства, видавали бюлетені засідань, сповіщали пресу про роботу ради міністра (фінансові консультації) й нарад, а також про діяльність відомства взагалі. До кола діяльності відділу входили: «виконання по наказу міністра як негайних робіт, так і складання постійних рухомих справ, очних таблиць по всяких питаннях фінансово-економічного життя та головних галузях промисловості і торгівлі, а також складання щоденного бюлетеня з газет державних і закордонних, рівно як і друкування спростувань на газетні стат[т]і, які критикують діяльність Міністерства фінансів»³⁶. У зв'язку з відсутністю в останнього власної редакції періодичних часописних видань та до часу її появи відділ мав видавати офіційний двотижневик міністерства для розміщення у ньому всіх його наказів та обіжників. При відділі також числилися вчений секретар, бібліотекар і перекладач.

Господарчий відділ вів відповідні справи міністерства. У ньому було зосереджено завідування міністерським будинком, гаражем, кур'ерами й сторожами. Через відділ проходили всі замовлення для міністерства, листування та зносини по господарчій частині. Крім того, він готував необхідні для його роботи речі, канцелярські приладдя тощо³⁷.

Департаменти простих і посередніх податків займалися відповідно податковою сферою, про яку йтиметься нижче. Тут лише зупинимося на їх комплектації.

Департамент простих податків мав опікуватися державними зборами, як-от: податки поземельні, подоходний, промисловий, з нерухомого майна й податі, збір із прибутків від грошових капіталів, гербові збори тощо. Всього постійних штатних працівників у департаменті нараховувалося 55 осіб, на утримання котрих держава витрачала 367 тис. 100 крб.³⁸. Їхні посади, як і службовців інших державних установ на той час, підлягали класифікації та поділялися на пенсійні розряди, від чого безпосередньо залежала й їхня заробітна плата.

Так, наприклад, посада директора департаменту належала до IV класу і II пенсійного розряду з утриманням у 10 тис. 800 крб, котре згодом було підвищено до 12 тис. Двом віце-директорам (V клас і III пенсійний розряд I ступеня) заробітну плату планувалося підвищити з 9 тис. крб до 10 тис. кожному, а завідуючим відділами (VI клас та III пенсійний розряд II ступеня) з 7 тис. 200 крб їй було піднято до 8 тис. Нижчого рангу урядовці, як, наприклад, бухгалтери, належали до VII класу й IV пенсійного розряду та отримували 5 тис. 400 крб, але оплату їхньої праці проектувалося підвищити до 6 тис. Загалом на постійній основі в департаменті простих податків працювали: директор, 2 віце-директори, 3 ревізори, 2 урядовці для доручень VI класу і 1 VII класу, правитель канцелярії, 7 завідуючих відділами, 2 старших діловоди, 9 діловодів, 8 їх помічників, скарбник-екзекутор, 8 бухгалтерів та стільки ж їх помічників, архіваріус та реєстратор. Департамент також наймав на роботу канцелярських службовців першого й другого ряду (посада X класу) з оплатою відповідно в 3 тис. 600 крб (у перспективі передбачалося підвищення її до 4 тис. 200 крб) та 3 тис. крб (у перспективі – 3 тис. 900 крб). Водночас «на утримання канцелярських урядовців вноситься в сміту кожний рік потрібна сума», а їхня чисельність визначається «в зв'язку з необхідністю»³⁹. Для роботи у департаменті залучалися також і практиканти, яким пропонувалася заробітна плата розміром в 1 тис. 800 крб⁴⁰. Із часом, уже за гетьманату, штатний склад працівників департаменту простих податків сягне 120 осіб⁴¹.

Подібне ж штатне комплектування було й у департаменті посередніх податків, котрий опікувався надходженнями з державних монополій і акцизними

зборами тощо. Крім того, при ньому діяла хімічна лабораторія, що розташовувалася в Одесі та у роботі якої були задіяні, крім завідуючого, старші й молодші лаборанти, помічник лаборанта, діловод і канцелярський урядовець. Такі ж лабораторії існували при кожному губернiальному акцизному управлінні, на обов'язок котрого покладалося «досліджування якості горілки, води, спирту, вугілля та інш. матеріалів для горілкової монополії», а також перевірка товарів, які були «оподатковані акцизом або виготовлені з таких матеріалів: пиво, квас, солодкі матеріали й інш.»⁴².

При департаменті простих податків було засновано гербову скарбницю, у складі котрої працювали 25 осіб, а саме: управитель, його помічник, 2 скарбники і 2 їхніх помічники, 2 бухгалтери, стільки ж їхніх помічників та 15 рахівників. Загальна сума утримання цього штату працівників становила 136 тис. крб⁴³. Невдовзі, за гетьманату, кількість останніх буде збільшено до 46 осіб, а потім – до 51⁴⁴.

Департамент митних зборів, який розташовувався у Києві по вул.Хрещатик, 8-а, остаточно було сформовано лише наприкінці квітня 1918 р.⁴⁵. У ньому за штатом мали працювати 60 осіб, а саме: директор (IV клас посади, II пенсійний розряд, зарплата – 10 тис. 800 крб), віце-директор (V клас посади, I ступінь III пенсійного розряду, зарплата – 9 тис. крб), 4 начальники відділів (VI клас посади, II ступінь III пенсійного розряду, зарплата – 7 тис. 200 крб кожному), 2 ревізори (VI клас посади, II ступінь III пенсійного розряду, зарплата – 7 тис. 200 крб кожному), 8 діловодів, секретар й архітектор (усі VII класу посади, IV пенсійного розряду, зарплата – 5 тис. 400 крб кожному), 13 помічників діловодів, архіваріус і 2 перекладачі (всі VIII класу посади, V пенсійного розряду, зарплата – 4 тис. 500 крб кожному), а також канцелярських службовців: 8 – першого рангу (всі IX класу посади, VII пенсійного розряду, зарплата – 3 тис. 600 крб кожному), 10 – другого рангу (всі X класу посади, VIII пенсійного розряду, зарплата – 3 тис. крб кожному), 8 – третього рангу (всі XII класу посади, IX пенсійного розряду, зарплата – 2 тис. 400 крб кожному). Загалом утримання штату департаменту мало обійтися Державній скарбниці в 283 тис. крб на місяць, з яких 267 тис. крб становила заробітна плата урядовців, 10 тис. крб – канцелярські та господарські видатки й 6 тис. крб – плата охоронцям і кур'єрам⁴⁶. Однак установа була укомплектована менше ніж на 30%, оскільки, згідно зі «списком співробітників департаменту митних зборів Міністерства фінансів», фактично у ньому працювали лише 28 осіб⁴⁷. Зазначимо, що таке становище було чи не в усіх урядових підрозділах Української Народної Республіки і приклад митного департаменту є не лише показовим щодо кадрових проблем уряду Центральної Ради, а й, на жаль, не найгірший у цьому плані.

Департамент митних зборів (директор – П.Андреїв, віце-директор – І.Гайдовський-Потапович) складався з чотирьох відділів: тарифного (директор – Я.Токарський), розпорядчо-законодавчого (директор – Т.Троцький), рахункового (директор – М.Годлевський) та господарчо-будівельного (директор – Д.Дяченко)⁴⁸. Планувалося також у найближчому часі сформувати судовий, статистичний та інші відділи⁴⁹, але урядові Центральної Ради не судилося втілити ці плани в життя.

Канцелярія директора департаменту й розпорядчо-законодавчий відділ мали завданням здійснювати: «розгляд проектів щодо формування митних установ і їх особистого складу; накази й листування, належні до особистого складу урядовців і доглядачів, як департаменту, так і всіх митних установ; прийом прохання про посади; заміщення вакансій; командировання; вступ в дію митних установ; переміщення митних установ в зв'язку з постановою нових мет; оповіщення митних установ про всі закони й розпорядження загального характеру; видання щорічних збірників загальних розпоряджень міністра фінан-

сів і департаменту митним установам, а також різних наказів та інструкцій митним установам, маючих на меті загальний порядок діловодства й доставку потрібних департаментові відомостей; листування, дотикаюче розв'язання різних питань, не належних до інших відділів»⁵⁰.

Рахунковий відділ здійснював «укладання щорічних обрахунків на видатки департаменту й всіх митних установ; постачання кредитів митним установам; вияснення решт і браків кредитів; питання в зв'язку з кредитами; укладання рахунковості»⁵¹. Тарифний відділ розглядав питання про ввіз та вивіз у країну краму, застосування митного тарифу до нього, скарги щодо виконання останнього митниціями, а також мав видавати збірники розпоряджень про його застосування⁵². Господарчо-будівельний відділ мав серед своїх обов'язків: спорудження приміщень для митниць, їхній ремонт, а також «розгляд обрахунків; приготування й розіслання до митних установ речей господарського характеру, якто: печаток, штемпелів, мір, приборів, вагонних замків і др., також книг, бланків, вбрання доглядачів, канцелярського приладдя і т.д.»⁵³.

Залізничний департамент опікувався фінансовими активами на залізницях. Його представники брали також участь у керуванні їхньою роботою, зокрема через представників Міністерства фінансів у радах місцевих управлінь державних залізниць⁵⁴ тощо.

Український Державний банк опікувався забезпеченням вітчизняної фінансово-економічної системи грошовими знаками, зокрема емісією кредитових білетів та відповідно до замовлень Державної скарбниці випуском скарбових знаків. Держбанк був одночасно як емісійною та депозитною, так і установою державного короткотермінового кредиту, котра мала право приймати внески й надавати позики іншим комерційним закладам та банкам. Утім, створення Державного банку УНР за часів існування Центральної Ради ще не набуло свого завершення. Він не мав ані статуту, ані основного і запасного капіталів, не було налагоджено взаємодію між його місцевими підрозділами та центральною конторою у Києві тощо. Тимчасово Держбанк користувався розписом посад колишньої російської аналогічної установи й визначеними нею розмірами плати для своїх службовців⁵⁵.

При Міністерстві фінансів діяла також інституція, яка мала виготовляти національну валюту в Україні та інші важливі документи, – Експедиція заготовок державних паперів (ЕЗДП), яку було засновано 14 грудня 1917 р. як тимчасову установу⁵⁶. Однак після проголошення незалежності УНР та війни з більшовиками питання про її тимчасовість відпало само собою. Створена за взірцем подібної російської імперської інституції, Експертиза розташовувалася у друкарні В.Кульженка в Києві (вул. Пушкінська, 6), де і було виготовлено перші грошові знаки номіналом 100 крб⁵⁷. 17 березня 1918 р. урядовці, на пропозицію міністра фінансів, ухвалили відпустити авансом на потреби ЕЗДП 300 тис. крб «для виплати робітникам, за папір для друку, на видатки, зв'язані з командировкою за кордон по справах експедиції, й інші видатки»⁵⁸.

Війна з більшовиками не дала можливості ЕЗДП широко розгорнути свою роботу. Проте після того, як 1 березня 1918 р. у Житомирі Мала Рада УНР прийняла закон «Про грошову одиницю, биття монети та друк державних кредитових білетів»⁵⁹, на її співробітників чекала маса роботи – країна потребувала коштів. Із цією метою при ЕЗДП розпочав діяльність мистецько-гравірувальний відділ на чолі з І.Мозалевським⁶⁰. Він виготовляв проекти грошових знаків, поштових марок, державних гербів тощо. Над їх виробленням працювали понад 20 митців, котрі перебували у 6-ти підрозділах, а саме: літографічно-перекладному, конгресному (різноколірного друку), металевій гравюрі, фототипії, фотоцинкографічному і мистецькому з музеєм. Замовлення на виготовлення державних паперів отримував І.Мозалевський за вказівкою директора ЕЗДП, яку очо-

лював спершу земський діяч А.Веренакій, а потім – банківський урядовець Барбарів. Згодом на цій посаді його замінив більш досвідчений, колишній заступник директора російської ЕЗДП А.Михайловський⁶¹. Згодом (із квітня 1918 р.) всі відповідні замовлення провадитимуться тільки після їх реєстрації в департаменті простих податків Міністерства фінансів⁶².

Експедиція також оголошувала конкурси на проектування різновартісних цінних паперів. У них брали участь чимало визнаних митців, серед котрих були такі фахівці, як І.Мозалевський, Г.Нарбут, А.Середа, Г.Золотов, М.Кричевський, А.Богомазов, М.Ждаха й ін. Оцінкою і прийняттям (чи відхиленням) проекту певного державного паперу займалася окрема комісія, котра була створена при Міністерстві фінансів. До її складу входили: товариш (заступник) міністра В.Мазуренко (голова комісії), Барбарів (заступник голови) та члени: від Міністерства освіти й мистецтва проф. Д.Антонович, від Української академії мистецтв проф. Г.Нарбут, від мистецько-гравірувального відділу – І.Мозалевський, завідуючий цинкографією Н.Негель і гравери Гришманюк та Петенко. За умов прийняття проекту певного паперу його автор отримував досить високий гонорар, а саме: за грошовий знак – від 2 до 5 тис. крб, за поштову марку – від 700 до 1000 крб⁶³.

Державні ощадні каси із самого початку свого існування перебували у тісному зв'язку з Держбанком і користувалися з ним одними нормами плати для службовців⁶⁴. В Україні й у Росії останні підлягали Міністерству фінансів. Вони являли собою дійовий елемент фінансово-економічної системи країни, обшир діяльності якого в перше десятиліття ХХ ст. значно збільшився за рахунок запровадження багатьох банківських операцій, але меншого розміру, ніж Державний банк, проте безпосередньо з населенням. Колишній генеральний секретар фінансів України М.Туган-Барановський зазначав із цього приводу: «Ці дрібні заощадження не можуть йти до звичайних банків через те, що банки не беруть вкладок, менших за якусь певну суму. Для складання таких дрібних заощаджень життя утворило окремі інституції – так звані ощадні каси»⁶⁵. Як звітував у квітні 1918 р. урядові міністр фінансів УНР П.Климович, за останні десять років перед світовою війною вклади населення до них зросли у середньому до 100 млн руб., за перший рік війни досягли 1 млрд руб. На 1 січня 1918 р. вклади його до державних ощадних кас України зросли до 5 млрд руб., а якщо рахувати разом із відсотковими паперами, то до 7 млрд руб⁶⁶. Міністр також відзначив, що ці інституції «по характеру своїх операцій фактично перетворились в установи банкового типу тільки з тою різницею, що це були установи народно-го типу, які користувались величезною довірою людності через свою безпосередню близькість до народу, а головне – в тому доброму поведженні, яке людність мала з боку урядовців кас і з великою довірою несла свої ощадки до каси, що дуже сприяло величезному розвитку ощадного діла»⁶⁷.

Разом із тим М.Туган-Барановський вказував також на певний негатив у роботі цих інституцій, які існували в Росії, а відповідно й у Наддніпрянській Україні. Він зокрема вважав, що «ці каси ще в більшій мірі, ніж англійські, заслуговують на різні закиди, бо всі свої капітали, за невеликими винятками, вони вміщують у державні процентні папери і, таким чином, обезкровлюють місцеве дрібне господарство, від котрого відтягують капітали, так потрібні для господарства»⁶⁸. Вочевидь, ці недоліки були відомими й керівництву Міністерства фінансів УНР. Саме тому міністр П.Климович у квітні 1918 р. прагнув здійснити реформу роботи цих установ, наблизивши їх до вирішення потреб народних мас, оскільки «кліентурою кас були в більшості широкі кола міського та сільського трудового населення, яких обставини вимагали від працівників не тільки виконання звичайних операцій ощадного діла, а й інформації в цім ділі та поважного відношення, аби не виникло з боку клієнтури яко-

го-небудь непорозуміння чи недовіри до установи, що шкодило б розвитку ощадного діла»⁶⁹.

Міністр визначив нові роль і завдання цих інституцій у часи революційних перетворень та будівництва української державності. Він зокрема наголошував: «Роль, яку відігравали, а особливо відіграють ощадні каси в останні роки, – це роль зібрання трудових народних ощадків, які слугують не тільки потребам державного кредиту, але й фінансуванню народної праці. Такі широкі завдання, які постають зараз перед ощадними касами, вимагають і дуже серйозної уваги на те, аби всі ті ощадки, що з такою довірою несла людність до кас, не тільки не було повернено назад, а навіть вжити всіх заходів, аби ця довіра населення до ощадних кас ще більш зросла і вони б слугували концентрації всіх тих великих коштів, які зараз скупчились по руках простого, особливо сільського населення, котре в більшості й буває клієнтурою ощадних кас.

Якщо це завдання буде здійснено, тоді ощадні каси зможуть обернути значну частину свого капіталу на потреби економічно-господарчого відродження України, котра будує своє вільне життя на руїнах добробуту батьківщини, яким так багато сприяла війна та більшовицька хвиля. Задля розвитку продуктивних сил України в справі сільськогосподарської та фабрично-заводської промисловості конче потрібні будуть величезні фінанси, частину яких змогли би дати і ощадні каси, як народні установи, котрі обслуговують широкі трудові верстви людності. Щоби досягти цієї мети, повинно ще більш наблизити ощадні каси до людності шляхом поширення їх сітки та внесення в коло діяльності їх тих операцій банкового типу, які дали б населенню різні вигоди»⁷⁰.

Дані інституції здійснювали також послуги по страхових операціях для населення⁷¹, керуючись при цьому «Положенням про страхування доходів і капіталів за посередництва державних ощадних кас» від 10 червня 1914 р.⁷².

Штатний розклад цих установ передбачав посади: директора, діловода та його товариша, інспектора, страхового техника, головного бухгалтера й бухгалтерів, головного лікаря, завідуючих відділами та їхніх співробітників, правителя і працівників канцелярії, старшого, рядових та молодших ревізорів, старшого й рядових контролерів тощо. Посади, як і в інших державних установах, поділялися на класи та пенсійні розряди. Утримання поділялося на три категорії: плата, харчові надбавки й грошові на помешкання. Крім Київської ощадної каси, самостійний статус мали каси в Одесі, Харкові та Катеринославі, інші ж – були регіональними відділеннями⁷³.

У квітні 1918 р. міністр фінансів П.Климович пропонував ліквідувати розподіл утримання, «а натомість встановити для всіх службовців основні оклади платні без усякого поділу та удержань на пенсію; пенсійні внески робляться за рахунок прибутків ощадних кас⁷⁴. З осіб, яким за розписом не належить казенне помешкання, а в дійсності вони все ж будуть жити у таких помешканнях, повинно щомісяця при видачі платні утримувати 1/5 частину основної річної платні. Особам же, яким належить казенне помешкання, але за браком таких помешкань у казенних або найнятих будинках ці особи не можуть скористуватись помешканням, їм досить додатково виплачувати щомісяця при видачі платні – річної платні»⁷⁵. Міністр пропонував урядові також зменшити поділ службовців на розряди до двох за будь-якою категорією. Що ж стосувалося поділу посад на класи і пенсійні розряди, то ним пропонувалося залишити їх без змін до часу, поки не буде вироблено нового пенсійного статуту, але при цьому підвищити деякі посади в поділі за класифікацією, а саме: інспектора й директора самостійних державних ощадних кас, а також «підвищити по класу і інші молодші посади відповідно посад по Державному банку та його місцевих установах»⁷⁶. Водночас посаду молодшого ревізора пропонувалося понизити з VI до VII класу, зрівнявши її з посадою старшого контролера, «але залишити недотор-

канними усі належні до цієї посади права та привілеї для тих осіб, які зараз займають цю посаду і не матимуть при заведенні нового розпису посад підвищення по службі»⁷⁷.

П.Климович у поданому на розгляд уряду проекті «Розпису посад по Дирекції державних ощадних кас Української Народної Республіки та її місцевих установ» пропонував також такі зміни щодо статусу працівників цих інституцій: осіб, котрі при запровадженні нового штатного розпису не отримають службового призначення, передбачалося «залишити за штатом і на протязі одного року видавати їм по закону позаштатну платню в розмірі річного їх окладу, але без грошей на харчі та помешкання і інших різних додатків»⁷⁸; роки служби на вислугу пенсії слід було зараховувати до стажу й тоді, коли вона відбувалася поза межами України (очевидно, малися на увазі службовці ощадних кас України, які до набуття УНР державності працювали в інших місцевостях Російської імперії)⁷⁹; службовцям дирекції ощадних кас та їхніх самостійних відділів, «котрим доручено завідування казенними будинками і взагалі господарським відділом ощадних установ, робиться додаткова нагорода за виконання зазначених обов'язків у розмірі 1/5 річної платні»⁸⁰; видатки на службову подорож (відрядження) працівникам інспекції ощадних кас видавати на підставі окремих правил, затверджених міністром фінансів⁸¹; кількість посад по кожній установі має встановлюватися міністром фінансів у міру дійсної потреби⁸²; директора ощадних кас у ставці зарплати прирівняти не менш як до посади товариша директора Держбанку, товариша діловода – до посади директора відділу останнього; інспектора та страхового техника – до посади його старшого інспектора; головного бухгалтера і головного лікаря – до відповідних посад цієї установи, завідуючого відділом, правителя канцелярії й старшого ревізора – до посади помічника директора відділу даної інституції, а інші посади – до відповідних посад у Державному банку⁸³; Київській ощадній касі, як столичній, «та приймаючи на увагу й ту дорожнечу, яка є і взагалі буває по столичних центрах, порівнюючи другі міста, повинно встановити оклади першорозрядного відділу Державного банку, а саме: посада директора прирівнюється до посади управителя першорозрядного відділу Державного банку, його помічника – до посади помічника управителя і решта посад по касі прирівнюється до відповідних посад по першорозрядному відділу Державного банку»⁸⁴; в інших самостійних ощадних касах (Одеській, Харківській та Катеринославській) пропонувалося залишити існуюче прирівнення посади директора до посади управителя другорозрядним відділом Державного банку, але посаду помічника директора – прирівняти до посади управителя таким же відділом цієї установи «і взагалі всі другі посади по цих касах прирівняти до відповідних посад по відділах банку 2-го розряду»⁸⁵.

Таке прагнення до прирівнення штатної плати працівників ощадних кас до відповідної у Державному банку, що віднедавна була підвищена, міністр фінансів обумовлював досить обґрунтовано: «Позаяк ощадні каси з початку й до цього часу перебували в тісному зв'язку з Державним банком, користуючись одними нормами платні, тому повинно залишити цю єдність і зараз, коли по інституціях Державного банку утворюються нові норми платні, а саме: необхідно у прийнятому ощадними касами до тимчасового користування російському уставі всі посади та норми платні по центральній дирекції ощадних кас та місцевих її установах відповідно вищезазначеному підвищити і пристосувати аналогічно проєктованим нормам платні по інституціях Державного банку.

Існуючі штати російських державних ощадних кас остільки старі, як і штати Російського Державного банку, які заведено мало не чверть віку. Ці штати ще перед війною далеко не відповідали тодішнім умовам життя, через що і російський Уряд, аби поліпшити матеріальний стан урядовців ощадних кас, робив

різні % надбавки до основної платні. Але за той час, який пройшов після заведення розпису посад та норм платні по ошадних касах, обставини життя гостро змінилися як в загальних матеріально-економічних умовах існування людини, так і в тих задачах, які з початку ставило собі ошадне діло і які далі випали на долю ошадних кас»⁸⁶.

Наголошуючи, що важка праця співробітників цих інституцій «дає моральне право признати за працівниками установ ошадних кас велике державне значення тої роботи, яка ведеться ними з такою користю на фінансування народного труда, розвитку трудових народних організацій і взагалі для зміцнення фінансів держави, а разом з цим потрібно зробити і відповідне матеріальне оцінення їхньої праці», П.Климович вказав також на те, що «дуже часто помічається таке з'явище, що хоча з боку матеріального і у касі і в банку одні умови урядовці кас все ж таки з великою охотою ідуть на службу до банкових установ»⁸⁷.

Вихід міністр фінансів убачав у прирівнянні працівників установ Державного банку й ошадних кас у матеріальному забезпеченні: «Особливо цю єдність повинно тепер додержати, коли ошадні каси мають відігравати роль в справі будівництва молодої держави, а саме – в розвитку та фінансуванні народного труда і взагалі фінансів Української Народної Республіки. Тому повинно поставити працівників ошадних кас в такі матеріальні умови, щоби не тільки зберегти існуючий склад по ошадних інституціях, а ще й притягти до цього живого діла нові свіжі сили»⁸⁸. Міністр не переставав нагадувати колегам, що «ті оклади, які зараз існують по установах ошадних кас, навіть зі всіма тимчасовими додатками, зовсім не відповідають вимогам життя і не дають змоги задовольнити самих простих життєвих потреб існування людини»⁸⁹, й підсумовував: «Тому всі ці обставини вимагають від Міністерства фінансів звернутися до Ради народних міністрів Української Народної Республіки, аби при організації ошадних кас на Україні та при заведенні нового розпису посад і норм платні було взято ті ж самі принципи, які лягли в основу реорганізації інституцій Державного банку, та прийняти, як це було і зараз є, такі ж самі норми платні і для працівників ошадних кас, які буде встановлено по розпису посад у Державному банку»⁹⁰.

Так докладно зупинитися на розгляді вказаних пропозицій П.Климовича ми вважаємо за потрібне принаймні з трьох причин: 1) документ вказує на нерівномірність перетворень у підрозділах Міністерства фінансів держави, зокрема щодо підвищення ставок штатної плати співробітникам однієї з найважливіших складових новостворюваної фінансової системи УНР; 2) то була чи не єдина спроба хоча б часткової реорганізації застарілої структури будови державних й урядових органів, котра дісталася Україні ще з часів царату; 3) підсумок (невдалий) спроби часткового реформування системи комплектування та оплати праці однієї з найважливіших установ вказує на неготовність керівництва УНР здійснити кардинальні перетворення в галузі державного управління і створення фінансової системи на якісно нових (відмінних від царських) адміністративних засадах.

Вищезазначений проект «Розпису посад по дирекції державних ошадних кас Української Народної Республіки та її місцевих установ» 24 квітня 1918 р. було зареєстровано під № 378 у департаменті простих податків⁹¹, що дає змогу встановити вірогідну хронологічну дату його подання до уряду. Зауваження, зроблені на полях документа рукою Х.Лебеда-Юрчика⁹², вказують, що саме він був головним опонентом П.Климовича. Це підтверджує й резолюція на першому аркуші проекту: «Не згоджуюсь. Леб[ідь]-Юрч[ик]»⁹³. Останній так і не було ухвалено урядом УНР, що підтверджує й той факт, що згодом, за гетьманату П.Скоропадського, його знов було направлено на розгляд Ради міністрів, але вже новоствореної Української Держави⁹⁴.

При уряді УНР планувалося також заснувати і Вищу економічну раду Української Народної Республіки. Таку пропозицію було вироблено членами Фінансово-економічної комісії, котрі у пояснювальній записці до відповідного законопроекту зазначили: «Фінансова економічна комісія виходить з такого припущення, що питання демобілізації промисловості та праці, переходу всієї господарчої системи від військово-руїницької до мирно-творчої діяльності, питання про налагодження після військових потрясінь процесу виробництва та накопичення матеріальних і культурних цінностей, що всі ці складні проблеми вперше в таких розмірах з'явилися перед організованим людством, не можуть бути вірно поставлені, а тим паче належно розділені жодною з воюючих і нині воюючих держав без плану, без свідомої в державному масштабі розробленої єдиної системи заходів фінансово-економічної політики. Особливо складне і багате завданням становить Україну – держави, що отримала лише тепер свою самостійність, що не поділила поки активи і пасиви колишньої Російської імперії з рештою її частинами. Українській Народній Республіці доводиться в багатьох відношеннях будувати на білому аркуші: потрібно створити власну фінансову систему, створити власні банки, покласти початок своїй власній транспортній, торговельній, промисловій, експортно-імпортній політиці; потрібно напрацювати основи соціального законодавства і всю цю політику узгодити з прийнятим методом аграрної реформи, націоналізації надр тощо»⁹⁵.

Саме ці загальні й, на думку авторів законопроекту, очевидні міркування диктували їм потребу у створенні такого органу, який сконцентрував би всі ланцюги господарського життя країни, котрий би став достатньо компетентним та авторитетним для виконання «відповідального завдання епохи»⁹⁶. Пропонує на Вищу економічна рада УНР мала б бути для уряду органом допоміжним, який би розробляв, об'єднував і узгоджував усі господарські заходи законодавчої й виконавчої влади з метою «сприяти створенню необхідного єдиного плану демократичної економічної політики, заснованого на вимогах різноманітного життя та даних статистики і науки»⁹⁷.

Над усіма цими переліченими завданнями, у зв'язку з ними й як самостійна проблема, на думку авторів законопроекту, стояла фінансова політика уряду. Члени Фінансово-економічної комісії, зазначаючи, що нема потреби доводити неможливість розв'язання жодного з указаних питань, як і залежність у свою чергу фінансів від правильного розв'язання питань промисловості, торгівлі тощо, а також вказуючи на відсутність в Україні банків у повному розумінні цього слова (існували лише регіональні відділення загальноросійських банків), окреслили нагальні поточні завдання в фінансовій сфері, котрі потребували вирішення. Зокрема урядові Центральної Ради слід було: налагодити контрольний апарат із метою регулювання діяльності банків, біржі та грошового ринку; створити власну валютну систему; реорганізувати податкову систему; підготуватися до майбутнього погашення боргів (невідомо до того ж, у якому розмірі й на яких умовах); знайти модус для фінансової політики у зв'язку з аграрною реформою (малася на увазі проголошена III Універсалом соціалізація землі); розробити умови внутрішніх і зовнішніх позик; розпочати пошук розв'язання питання щодо грошових та кредитових ресурсів для реалізації врожаю, котре з наближенням осені особливо загостриться, враховуючи обмежені можливості скарбниці для фінансування різних галузей господарського життя⁹⁸.

Таким чином, «якщо все це взяти до уваги, – підсумовували автори законопроекту, – то стане цілком беззаперечною необхідність об'єднуючого органу в особі В[ищої] е[кономічної] р[ади] р[еспубліки]»⁹⁹.

Слід зазначити, що ці та інші, цілком об'єктивні, завдання, вирішенням яких мала зайнятися Центральна Рада та її уряд у фінансово-економічній галузі

зі національного державотворення, так і не були розв'язані. Однією з причин цього була й кадрова проблема. Військові перипетії січня–лютого 1918 р. не дали змоги урядові, котрий до того ж не мав сталого місця перебування, належним чином укомплектувати міністерські штати на рівні середньої та нижчої ланки, що, безумовно, далось взнаки в наступні місяці діяльності Міністерства фінансів УНР. Поряд із цим слід зауважити, що майже до квітня 1918 р. останнє практично перебувало без свого керівника, що, звичайно ж, не сприяло поліпшенню його як законотворчої, так і функціональної діяльності. Мусимо також зазначити, що лише з квітня 1918 р. ініціативи керівництва головного фінансового відомства УНР щодо комплектування, структуризації та визначення завдань і обов'язків підрозділів міністерства набули конкретного й обґрунтованого характеру. Проте затягування їхнього схвалення Радою народних міністрів та затвердження Центральною Радою так і не дало змоги зробити перші дієві кроки до налагодження плідної роботи Міністерства фінансів. Його департаменти та інші структури все ще перебували у стадії формування, котре не було завершено за влади Центральної Ради, оскільки уже 29 квітня 1918 р. Українська Народна Республіка припинила своє існування. Її наступниці – Українській Державі, яка була проголошена внаслідок перевороту на чолі з генералом П.Скоропадським у формі Гетьманату, та новому міністрові фінансів А.Ржепецькому довелося продовжити процес штатного укомплектування вищих, середніх і нижчих посад, структуризації горизонталі й вертикалі інституцій та служб міністерства, проте на якісно новому рівні й під діаметрально протилежним ідеологічним і фінансово-економічним кутом зору.

¹ Нова Рада. – 1918. – 13 січня.

² Косик В. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918). – Л., 2004. – С.188.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1063. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.20.

⁴ Народня воля. – 1918. – 22 січня.

⁵ Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923 рр. – Т. I. – К., 2002. – С.185.

⁶ Вісти з Української Центральної ради. – 1917. – № 24. – грудень; ЦДАВО України. – Ф. 1063. – Оп.3. – Спр. 1. – Арк.6.

⁷ ЦДАВО України. – Ф.1063. – Оп.3. – Спр.1. – Арк.55 – 56 зв.

⁸ Там само. – Ф.1115. – Оп.1. – Спр.26. – Арк.12.

⁹ Народня воля. – 1918. – 22 січня.

¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3690. – Оп. 1. – Спр.17. – Арк.7.

¹¹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 24.

¹² Там само; Робітничя газета. – 1918. – 26 березня.

¹³ ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 63; Вістник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки. – 1918. – 16 квітня; Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergrunde. – Band I. – Philadelphia, 1966. – Doc. 161. – S.381 – 386.

¹⁴ Дорошенко Д. Вказ. праця. – Т. 2. – С. 185 – 186, 189.

¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 5.

¹⁶ Там само. – Ф. 1063. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 19 зв.

¹⁷ Там само. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 24 а. – Арк. 15 зв.

¹⁸ Там само. – Ф. 1434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3.

¹⁹ Там само. – Ф. 1063. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 19 зв.

²⁰ Гловінський Є. Фінанси України в роках 1917 – 1920 // Гловінський Є. Фінанси УССР. – Варшава, 1938. – С. 18.

²¹ Дорошенко Д. Вказана праця. – Т. 2. – С. 277.

²² ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 59.

²³ Там само. – Арк. 60 зв.

²⁴ Там само. – Арк. 60.

²⁵ Там само. – Арк. 60 зв.

- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Гловінський Є. Вказ. праця. – С. 22.
- ²⁸ Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право. – Л., 1927. – С. 115.
- ²⁹ ЦДАВО України. – Ф. 1434. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. 2 – 3; 6 – 8.
- ³⁰ Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 10. – Арк. 3.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само.
- ³³ Там само. – Арк. 4.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Там само. – Арк. 5.
- ³⁶ Там само.
- ³⁷ Там само. – Арк. 5 – 6.
- ³⁸ Там само. – Спр. 11. – Арк. 1.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ Там само. – Ф. 1434. – Оп. 2. – Спр. 34. – Арк. 71.
- ⁴² Там само. – Арк. 45.
- ⁴³ Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 2.
- ⁴⁴ Там само. – Ф. 1434. – Оп. 2. – Спр. 34. – Арк. 74 – 75.
- ⁴⁵ Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 3 – 4.
- ⁴⁶ Там само. – Арк. 8.
- ⁴⁷ Там само. – Арк. 6.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 5.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 4.
- ⁵⁰ Там само. – Арк. 3 – 3 зв.
- ⁵¹ Там само. – Арк. 3 зв.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Там само. – Арк. 3 зв. – 4.
- ⁵⁴ Там само. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 229. – Арк. 2.
- ⁵⁵ Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 21.
- ⁵⁶ Неманов Л.М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 – 4 февраля 1919 гг.). – К., 1919. – С. 33.
- ⁵⁷ Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 років. Ілюстрований історико-іконографічний нарис. – Клівленд, 1974. – С. 183, 189.
- ⁵⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 15.
- ⁵⁹ Там само. – Ф. 1509. – Оп. 5. – Спр. 6. – Арк. 11; Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 5 – 5 зв.; Вістник Краєвого Комісаріяту Української Народної Республіки на Холмщину, Підляшше й Поліссє (Берестє). – 1918. – Ч. 1. – 12 квітня; Вістник Ради Народніх Міністрів УНР. – 1918. – 15 березня.
- ⁶⁰ Гнатишак М. Вказ. праця. – С. 19, 236.
- ⁶¹ Там само. – С. 189.
- ⁶² ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 1.
- ⁶³ Гнатишак М. Вказ. праця. – С. 19 – 20.
- ⁶⁴ ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 21.
- ⁶⁵ Туган-Барановський М. Політична економія. Курс популярний 1919. – К., 1994. – С.134.
- ⁶⁶ ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 21 зв.
- ⁶⁷ Там само. – Арк. 21 – 21 зв. 16 – 16 зв.
- ⁶⁸ Туган-Барановський М.І. Вказ. праця. – С. 135.
- ⁶⁹ ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 21 зв. – Арк. 16 зв.
- ⁷⁰ Там само. – Арк. 11, 17.
- ⁷¹ 7 квітня 1918 р. урядом УНР було прийнято [ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп.1. – Спр. 6. – Арк. 76], а 9 квітня затверджено Центральною Радою Закон «Про скасування крайніх норм по страховій операції в ощадних касах Української Народної Республіки», згідно з яким міністрові фінансів було доручено «встановити по окремих планах страхування через державні ощадні каси Української Народної Республіки розміри застрахованого на одну особу капіталу або прибутку відповідно певним в цьому потребам, але не вище, як до 25.000 крб капіталу і до 3.000 крб річного прибутку» [ЦДАВО України. – Ф. 1063. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 3, 4; Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк.75, 76].

- ⁷² ЦДАВО України. – Ф. 1063. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 3, 4; Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 75, 76.
- ⁷³ Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 22 зв. – 23, 17 зв. – 20.
- ⁷⁴ Навпроти цієї пропозиції директор Державної скарбниці й голова Фінансової та Бюджетної комісії Х.Лебідь-Юрчик власноручно зауважив: «А що скажуть урядовц[і] інших держ[авних] інституцій?» [ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 23, 20].
- ⁷⁵ ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 23 – 23 зв., 20 – 20 зв.
- ⁷⁶ Там само.
- ⁷⁷ Там само.
- ⁷⁸ Там само.
- ⁷⁹ Там само.
- ⁸⁰ Навпроти цього пункту рукою Х.Лебеда-Юрчика зазначено: «На які[й] підставі?» [ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 23 зв., 20 зв.
- ⁸¹ Там само.
- ⁸² Там само.
- ⁸³ Там само. – Арк. 22 зв. – 23, 17 зв.
- ⁸⁴ Там само. – Арк. 23, 20.
- ⁸⁵ Там само. – Арк. 23, 20.
- ⁸⁶ Там само. – Арк. 21, 16.
- ⁸⁷ Там само. – Арк. 21 зв., 16 зв.
- ⁸⁸ Там само. – Арк. 22, 17.
- ⁸⁹ Там само. – Арк. 22 зв. 17 зв.
- ⁹⁰ Там само.
- ⁹¹ Там само. – Арк. 21.
- ⁹² Там само. – Арк. 23, 23 зв.
- ⁹³ Там само. – Арк. 21.
- ⁹⁴ Там само. – Арк. 16 – 20 зв.
- ⁹⁵ Там само. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 189.
- ⁹⁶ Там само. – Арк. 189 зв.
- ⁹⁷ Там само.
- ⁹⁸ Нова Рада. – 1918. – 13 січня.
- ⁹⁹ Там само.

The given article reveals the process of formation of Ministry of Finance of the Ukrainian National Republic under Central Rada (1918), shows structure of the latter, the program and foundations of its department's work. It also examines the projects of reforming of separate ministry's departments and other financial institutions of the Ukrainian National Republic. The author clarifies not only their lists of members of staff but also determines accurate chronology of holding the post of general secretaries (ministers) of finances of Ukraine at that period.